

Львівський військовий орден Червоної Зірки інститут
ім. Гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ В ТАБОРАХ НІМЕЧЧИНИ: ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКА І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ (1914–1918 рр.)

© Сасвич Й.Й., 2006

**Проаналізовано фінансово-господарську і культурно-освітню діяльність, побут
військовополонених українців у таборах Німеччини під час Першої світової війни.**

**The article deals with the financial-economic activities and everyday life of the
Ukrainian war prisoners in Germany camps during the First World War.**

В останнє п'ятнадцятиріччя українські дослідники (І. Срібняк, І. Патер, О. Мазур) проаналізували організацію таборів військовополонених в Австрії та Німеччині періоду Першої світової війни. Однак поза межами їх наукових зацікавлень залишався побут, матеріальне становище українських скитальців, недавніх козаків і старшин російської армії. Власне цей маловивчений аспект життєдіяльності військовополонених наддніпрянців аналізується в роботі. Для його написання насамперед використано тогочасну пресу, спогади скитальців, таборів матеріали, що сьогодні зберігаються в архівах Києва.

У таборах полонених українців у Німеччині виникали такі самі матеріально-побутові проблеми, що й у бранців Австро-Угорщини. Для вирішення практичних життєвих питань 25 вересня 1915 р. у Раштаті таборити заснували “Кооперативну Чайну спілку”. Перші загальні збори, на яких були присутні 168 членів, ухвалили статут і визначили основні напрямки діяльності Спілки. На початку комендатура табору, побоюючись створити конкуренцію німецькому магазину, який продавав полоненим продукти, обмежив торгівлю Спілки тільки чаєм, солодощами й овочами. Свою роботу кооператива розпочала з первісного капіталу – 91,8 марок, складених 360 пайовиками. За перший тиждень Спілка отримала 87 марок чистого прибутку, продавши 1800 літрів чаю (4 пфеніги за літр). Розвиток кооператива відбувався досить успішно. Якщо всередині листопада 1915 р. у ній нараховувалося 400 членів з 604 паями, на початку грудня – 1070 членів з 1270 паями, в другій половині цього ж місяця кількість пайовиків збільшилася до 1120, то в січні 1916 р. членство у Спілці мали 1190 членів з 1357 марками пайового капіталу. Від 1 жовтня 1915 р. до 1 лютого 1916 р. Спілка продала товарів на суму 20470 марок, отримала чистого прибутку 3002 марки, з яких кожний пайовик в середньому отримав 2,75 марки [1].

Добрим виховним моментом для полонених було те, що з прибуткових коштів Спілка виділяла певні суми на табірні організації та громадські цілі. Так, у жовтні 1915 р. 50 марок було передано на німецький Червоний Хрест, у грудні 50 марок – для львівських українських сиріт, 50 марок – для раштатських сиріт і 25 марок – на табірну лікарню, у січні 1916 р. 200 марок – на табірну народну лікарню [2]. Збори товариства збирали найбільше людей, що давало можливість переорганізувати чисельність самого товариства.

Чайна Спілка, крім матеріальної підмоги полоненим, була своєрідним посередником між свідомою українською громадою й пасивними елементами – тією силою, яка наближувала один до одного людей різних поглядів, сприяючи тим самим поширенню національної свідомості.

Полонені набагато прихильніше ставилися до національної справи, все сильніше міцнів поміж них український дух. Чайна Спілка набирала все більше українського характеру. Так, у березні 1916 р. вона призначила 5 % зі свого чистого прибутку Легіону Українських Січових Стрільців, а в травні прийняла ухвалу обов'язково носити національні відзнаки всім членам товариства. Прийняття такої ухвали виразно підкреслювало наслідки просвітньої роботи в таборі.

Це видно також із сум, призначених із прибутків. Перше місце посідали видатки на просвітню роботу. До 14 серпня 1916 р. на цю ціль було призначено 608,44 марок, на часопис “Робітничий Прапор” – 220 марок [3].

Чайна Спілка влаштовувала читання рефератів про кооперацію, які відвідували 100–140 слухачів, мала з цієї тематики велику бібліотеку. Оскільки головну масу полонених становили селяни, для них від половини лютого до початку квітня 1916 р. організовано курс кооперації. Тут проводилися лекційні виклади про закупівлю й збут хліборобських продуктів, оренду землі, про спільний обробіток поля, проведення меліорації, парцеляцію, ведення діловодства сільських крамниць, організацію молочарських спілок, кредитних товариств тощо. Виклади цікавили людей, адже популяризували основи знань сільського господарства, необхідні хліборобам. Діяльність товариства значно розширилася восени 1916 р., коли воно перебрало керівництво німецьким магазином у таборі, а Кооперативну Чайну Спілку реорганізували в товариство “Єдність”. Воно мало власні фонди, якими розпоряджалося ощадно, без зловживань, розуміючи свою відповідальність перед громадою. З літа 1917 р. у зв’язку з від’їздом полонених до робітничих команд зменшилася кількість членів “Єдності” до 800 чоловік і така приблизна кількість трималася аж до його закриття у 1918 р. Проте виторг не зменшувався і приносив від 60 до 100 марок щомісячного прибутку [4].

Значну матеріальну допомогу як для самих полонених, так і для українських інституцій у проведенні національно-культурної роботи у Раштаті надавала Українська Кооперативна Кустарна Спілка. Вона була утворена з різьбарської майстерні, заснованої у вересні 1915 р. відомим українським скульптором Михайлом Паращуком. На загальнотабірному віче М. Паращук закликав полонених вступати на курси різьбарства. Спочатку записалося 25 осіб, але згодом їх кількість збільшилася до 45, а вже у листопаді їх було 65 “охочих до такої роботи”. М. Паращук прикладав багато зусиль, щоб залучити співвітчизників до творчої праці. Однак, як він писав у щоденнику 11 вересня 1915 р., “...знайшлися люди, які уміли вирізувати з дерева усілякі предмети, але почали вмішуватися в політику і т. д. Кожного, хто вирізував з дерева, почали вважати зрадником національної справи. Страшили людей судом, шибеницями і т. д. Се робили люди такі, що самі нічого не хтіли робити і від спання вже ледве ходили... Доходило до того, що деякі божеволіли, боячись шибениці”.

Наприкінці вересня один з бараків було перероблено на школу-майстерню, в якій всі бажаючі мали змогу навчитися різьбарству. Відповідно до рівня майстерності кожного полоненого існував і розподіл праці: одні виготовляли форми-заготовки для тарілок, скриньок, інші – різьбили. Поступово столи й полиці попід стінами школи-майстерні почали заповнюватися виробами – де простими, елементарними, вжитковими, а де вибагливішими, мистецькими. Високий мистецький рівень робіт полонених відзначила спеціальна комісія Військового міністерства Німеччини, що прибула до Раштата в середині листопада 1915 р. У щоденнику М. Паращука про неї йдеться: “Успіх був надзвичайний. Ніхто не вірив, що в такім короткім часі можна добитись таких результатів. ...Тепер моя робота йде знов до кращого. Учні приходять щораз нові і в дружбі зі старими працюють досить добре”. До Паращука починають звертатися все більше і більше полонених з проханням прийняти до майстерні [5].

У грудні 1915 р. ухвалено Статут Кустарної спілки як кооперативного товариства. Відповідно до нього частину чистого прибутку отримували члени Кустарної спілки залежно від виконання роботи, частина коштів надходила до спільної каси Спілки для пізнішого розподілу її між членами згідно з їхніми пайовими внесками, нарешті певна частина віддавалася німецькій торговій касі за безплатний матеріал й сировину для виготовлення виробів. Слід зазначити, що виконані вироби оцінювала спеціальна комісія, до якої входив й М. Паращук з вирішальним голосом при оцінці вартості виробів. Кустарна спілка остаточно зорганізувалася у січні 1916 р. і відтоді до її складу входили такі відділи: різьбарства, малярства, малювання, моделювання, гончарства. Під керівництвом М. Паращука члени Спілки брали діяльну участь у розмальовуванні та різьбленні іконостатса табірної церкви. Багато зусиль витратив скульптор на влаштування у таборі в січні–лютому 1916 р. керамічної школи-майстерні. Щоб прискорити її відкриття М. Паращук разом із

полоненими носив пісок, глину, мурував, рубав дрова тощо. І тільки після того, як М. Парашуку вдалося переконати табірну комендатуру в доцільності й економічній вигідності існування майстерні та отриманні від німців частини коштів, школа-майстерня розпочала свою роботу.

На цю подію відреагував табірний часопис “Розсвіт”, який повідомляв: силами полонених у майстерні було виготовлено й обпалено 70 гончарських виробів, що внесло “живу струю в серця полонених. Стиль видержано при малюванні – український, живий, коли дивитися на нього, то бачиш свій народ, чуєш його життє, його духовий напрям” [6].

У різьбарській майстерні виготовлялися бандури, сопілки, церковні предмети (включно з люстрою, окладом Євангелії, деревками короков і напестольним хрестом). Педагогічний хист М. Парашука, знання народного й професійного мистецтва, його особиста творча практика перетворили психологію багатьох полонених – недавно знудьговані, роздратовані, залякані, відірвані від родини, вони стали тепер новими людьми, показували приклад іншим [7]. В цей час у талановитого скульптора набула реальних форм ідея встановити в Раштаті й Вецлярі пам’ятники на братських могилах померлих українських полонених (провід українських громад таборів доручив М. Парашуку розробити проекти і виготовити їх макети).

Загалом кооперативна кустарня щотижня виробляла 30–40 предметів вартістю близько 300 марок, а за період з січня по березень 1917 р. виготовила 575 виробів на суму 2416 німецьких марок, а гончарня – 500 виробів, що свідчило про високу ефективність її роботи. У таборі також заснували музей виробів [8].

Чималий прибуток давало Драматичне товариство ім. І. Тобілевича. Щонеділі відбувалися театральні вистави, які збирали до 1000 глядачів. Прибуток з окремих вистав був досить великий. Так, наприклад, “Наталка Полтавка” принесла 189 марок прибутку, “Панна Штукарка” – 145, “Борці за мрію” – 114 німецьких марок. Взагалі прибуток з вистав від 1 січня до 1 квітня 1917 р. виносив 1189,5, а витрати Товариства за цей же період становили 1475, 63 німецьких марок [9]. З організаційного боку Товариство теж стояло добре, щотижня відбувалися засідання, на яких детально обговорювалися вистави, складалися плани на майбутнє. Зрозуміло, що такі засідання ставали великою практичною школою для його членів (їх було 30) у національному вихованні.

Після двомісячної просвітницької роботи у Вецлярському таборі засновується кооперативна торговельна спілка на паях “Чайня”. Товариство, крім чаю, торгувало кексами, шоколадом, цукром, цукерками та іншими солодощами. Початковий пайовий капітал цього торговельного підприємства полонених становив 196,5 німецьких марок (0,3 марки – 1 пай). Маючи змогу позичити гроші, “Чайня” вже в грудні 1915 р. довела обіговий капітал до 9274,70 німецьких марок. Наприкінці грудня 1915 р., розподіливши чистий прибуток, члени спілки ухвалили передати 350 німецьких марок на просвітню роботу в таборі. Слід відзначити, що “Чайня” й надалі перераховувала значні кошти для потреб табірних організацій та на благодійні цілі. Загалом від дня заснування і до 1 січня 1917 р. “Чайня” пожертвувала 4023,54 німецьких марок [10]. У скорому часі вона стала найчисельнішою організацією полонених в таборі (на 1 січня 1917 р. – 1693 осіб), об’єднавши у своєму складі як противників, так і прибічників української справи.

У приміщенні “Чайні” збиралися полонені обговорити різні табірні й світові події; досить часто тут дискутували дві “партії” полонених – ті, що брали участь в українській культурно-освітній роботі в таборі, й ті, що продовжували зберігати вірність російському цареві. Відомий український письменник Петро Карманський, який в той час проводив національно-просвітню роботу від імені СВУ, так описував роль цього товариства у житті полонених Вецляра: “Чайня не була в очах дядька політичною; в ній за 2 феники продавали пів кварта чаю або шоколаду і сюди йшла громада як до одинокого певного місця. І дивно було в цім бараці, що робила вражіння поряднішої коршми. Кругом сіра маса гомоніла якимось московським жаргоном, а при касі, за столом, із-за якого подавали чай, було чути українську мову. Одним це було школою, других бентежило і викликувало в них підозріння, що й тут політикою пахне. І вони не знали, куди вже перед нею тікати”.

Незважаючи на значну культурно-просвітню працю, над частиною полонених все ще тяжіла боязнь перед майбутнім поверненням додому, яким їх лякали чорносотенні елементи. “Тямлю, як

сьогодні, таку сцену, – згадує П. Карманський. – В касі дали дядькові квиток на 2 феніки, за які він купив цукорків. За хвилину вбігає дядько наляканий: “Беріть собі ваш квиток, беріть ваші конфети, звертайте гроші!” – “Чого? Вже пропало! Ваші феніки в касову книгу записані, не можна!” – “Ні, не хочу, ви мене записали до України! Нещасний я!” І дійшло аж до сліз...” [11]. Це була звичайнісінька російська провокація, щоби залякати, перевести на свій бік невеличкий гурток неофітів (новонавернених). Темна чорносотенна маса прагнула використати кожну нагоду, щоб знівечити плоди національно-культурної праці українців.

Видавниче товариство ім. Грінченка, крім того, що друкувало таборові часописи (“Просвітній листок”, а згодом “Громадську Думку”), членські картки різних таборових товариств, оголошення й програми вистав і концертів табірної театру, мало переплетну майстерню і книгарню, давало роботу і зарплату 40 полоненим. Адже воно друкувало 3000 примірників часопису, який коштував 0,5 німецьких марок і надсилався до Зальцведеля, Раштата й на робітничі команди [12].

Музично-драматичне товариство ім. М. Лисенка (остаточно сформувалося у лютому 1916 р.) об’єднало 115 осіб. Члени Товариства могли покращати своє матеріальне становище за рахунок вистав, концертів, які відбувалися щонеділі та у святкові дні. Квитки коштували від 5 до 40 феників, а театральна зала вмщувала до 1000 осіб і майже завжди була заповнена. Крім того, кожний член товариства отримував від німецької комендатури табору грошову допомогу – 8 марок щомісячно [13].

Додаткові грошові надходження отримували полонені – члени товариства “Українське Мистецтво”, яке виникло у листопаді 1915 р. і нараховувало у 1917 р. близько 60 чоловік. Товариство мало п’ять відділів: малярства, різьбарства, вишивання, гончарства, школу рисуння. Його члени малювали картини, виготовляли різьблені скрині й тарілки, музичні інструменти, вироби з глини, вишивали рушники й сорочки. Свою продукцію вони реалізовували у таборі й місті Вецлярі. Найкращі вироби полонених були представлені на Франкфуртській виставці [14].

З практичною роботою в полі, на городі, в саду й домашньому господарстві знайомило товариство “Сільський господар” (засноване 1915 р.), яке у липні 1916 р. нараховувало 246 полонених [15]. У таборі знайшлося декілька фахівців з сільського господарства, зокрема агрономів, зрештою й більшість полонених – колишні селяни прагнули отримати бодай початкові агрономічні знання. Для цього українська громада Вецляра організувала зимові (1915–1916 рр.) курси для полонених, на яких читалися лекції, але не регулярно, із садівництва, городництва, кооперації тощо.

Навесні 1916 р. заходами “Просвітнього Відділу СВУ” від німецької комендатури було отримано окремих барак для занять, відтак виклади набули систематичного характеру. Дякуючи сприянню комендатури табору та школи господарства Вецляра, агрономічні курси отримали зразки добрив та необхідні таблиці й карти. Після цього лекції почали читатися за такими темами: сільське господарство, скотарство, бджільництво, господарська хімія, природа. Також щотижнево проводився загальний семінар, на якому виступали з рефератами полонені з річних губерній України. Лекції і семінари відвідували від 100 до 250 слухачів, що залежало насамперед від наявності в таборі полонених. “Не один, – згадував член Просвітнього відділу П. Лисецький, – вивчився тут варити конфітур, мармелад, робити вино з овочів, обробляти землю, щоб більше родила і т. д.” [16].

Своїм головним завданням Товариство вбачало подальше проведення господарських курсів для теоретичної підготовки слухачів, але разом з цим готувалося започаткувати і практичні виклади. Від комендатури табору було отримано ділянку землі (площею у 154,8 кв. сажень), на якій заклали зразково-дослідне поле. Його обробляли самі члени товариства – засіяли збіжжям, посадили городину, доглядали за садовоною [17]. У кінці 1917 р. майно товариства складалося з бібліотеки агрономічної літератури (250 книг українською і російською мовами), що були надіслані СВУ і почасти “Руським Комітетом Червоного Хреста”; всіляких приладів для обробки овочів і фруктів; необхідного обладнання для класів; ферми по розведенню кроликів тощо. Це давало можливість Товариству успішно проводити курс теоретичного і практичного навчання, даючи скитальцям основи агрономічних знань [18].

У таборі утворено кілька фондів, в яких зосереджувалися певні кошти, призначені на різні цілі. Наприклад, до червня 1917 р. полонені зібрали 1400 німецьких марок на пам'ятник своїм померлим товаришам. Цими коштами розпоряджався спеціальний комітет, який запросив із Раштата для створення проекту та подальшого будівництва пам'ятника великого скульптора-галичанина М. Паращука [19].

Деякий час полонені утримували школу у с. Ворокомель на Волині, в якій навчалося 65 учнів. Про це повідомляла “Громадська Думка” на прохання Шкільної Ради у м. Білій: “Хай полонені знають та любуються своєю квіткою – рідною школою, яка пишається їх невтомною працею під час перебування у полоні”.

Отже, життя полонених у Вецярьському таборі, як і в інших, покращувалося завдяки утворенню різноманітних кооперативних, робочих та інших товариств і спілок. Вони сприяли поліпшенню їхніх матеріально-побутових умов, а тим самим посиленню національно-просвітньої роботи та поширенню серед полонених національної свідомості.

Однією з найбільш впливових і чисельних організацій у таборі Зальцведель була Кооперативна чайня, яка на 1 грудня 1916 р. нараховувала 1062 члени [20]. Вона відразу стала прибутковою установою. Так, у листопаді 1916 р. чистий дохід чайні становив 521,93 німецьких марок, а в грудні – 129,47 марок. Згідно з рішенням управи чайні зароблені гроші розподілялися по різних табірних організаціях. Водночас полонені дбали і про загальноукраїнські потреби, перераховуючи гроші на Фонд національної оборони, на стипендіатів українських гімназій, на Фонд українського шкільництва, на українських вдів і сиріт. Крім того, управа чайні разом з Просвітнім відділом СВУ влаштувала викладання курсу бухгалтерії, який тривав з 5 листопада 1916 р. до 17 березня 1917 р. Початково на курси вписалося 120 осіб, проте скінчило тільки 38 (через від'їзд частини полонених на сільськогосподарські роботи у лютому 1917 р.) [21].

У 1916 р. загальна сума всіх надходжень Кооперативної чайні на благодійні цілі становила 3668,13 німецьких марок. Основні видатки на внутрішньотабірні цілі були такими: табірня бібліотека і школа – 1135,93 марок, Допомогова каса – 474,02 марок, Шевченківські дні – 200 і спорудження пам'ятника померлим – 157 марок. Крім того, видатки на загальноукраїнські потреби розподілялися так: на волинські школи – 802,34 марок, Фонд стипендій українських гімназій – 408,31 марок та українським вдовам і сиротам Наддніпрянщини (або як тоді говорилося: по той бік кордону) – 128 марок. Все це свідчило про високий громадянський обов'язок національно свідомої частини полонених табору [22]. Про благодійництво бранців табору повідомляв “Вістник Союзу визволення України” у статті “Жертви полонених українців табору в Зальцведелі у Німеччині на національні цілі”. В ній підкреслювалося, що за перше півріччя 1916 р. пожертвування полонених на свої культурні потреби і загальнонаціональні цілі становили 4093,10 марок. Це вказувало, зазначав “Вістник”, на високий ступінь національної свідомості, громадянського обов'язку й силу організації полонених у таборі [23].

Значною матеріальною підмогою для полонених була Допомогова каса. Створена на пожертви всіх секцій табору та внески німецької комендатури, Допомогова каса акумулювала кошти цих установ. Майже половину всієї суми каси (1000 марок) внесла комендатура, ще 40 відсотків надійшли від Кооперативної чайні – 629,33 і Драматичної секції – 130 марок, а внески національної, просвітньої, агрономічної та інших секцій були чисто символічними, адже ці організації залишалися майже збитковими [24]. З цих коштів 383 полоненим видано безвідсоткові позички на суму 1544,50 марок, 210 марок отримали безповоротно інваліди табору (гроші видавалися терміном на три місяці по п'ять марок при запоруці старших бараків). У касі в січні 1917 р. залишалось 588,63 марок готівки, причому німецька комендатура табору й надалі постійно перераховувала кошти до Допомогової каси [25].

Загалом потрібно відзначити, що за Статутом головним завданням Допомогової каси була матеріальна допомога полоненим. Каса, по-перше, надавала безпроцентні позики полоненим, а по-друге, допомагала знедоленим усім необхідним (білизною, тютюном, цукром, милом та ін.) [26]. Управа Допомогової каси складалася з семи осіб, яких обирали всі табірні організації. Щомісячно управа мала звітувати перед віче; крім того, контроль над її фінансовою діяльністю здійснювала Контрольна комісія у складі 3-х осіб.

Істотну допомогу українським полоненим табору Зальцведель надавали європейські червонохресні організації, зокрема Бернський комітет допомоги полоненим. У грудні 1916 р. від нього табір отримав: 6 ящиків тютюну, 361 мішок хліба, 150 кг цукру, 782 шматків мила; у травні 1917 р. до табору (у шпиталь) надійшло 136 пакунків із консервованим молоком, 1368 фунтів (близько 548 кг) сала; у червні – 160 пудів (2560 кг) сала. Порівняно невелику допомогу надавали також Петроградський комітет допомоги полоненим, Московський міський і Київський спільний міський комітети. Розподілом цих надходжень між полоненими займався спеціальний табірний “Комітет помочі полоненим задьцведельського табору” (“Комітет розділу подарунків”, що обирався з числа полонених, які на той час перебували у таборі. Зазвичай вся допомога пропорційно розподілялася між полоненими в таборі та робітничими командами, в окремих випадках (за невеликої кількості надходжень) все передавалося до лазарету [27].

Табірні організації докладали чимало зусиль для влаштування побуту полонених у Німеччині. Так, з їх представників створено “Комітет по влагодженню ялинки для полонених”. Напередодні Нового 1917 р. її встановили і прикрасили у великому залі Народного дому в таборі Зальцведель. Гроші для її придбання зібрано всіма полоненими, хоч їх думки у цей час були “далеко, на рідній Україні, разом з батьками і родиною”. Як згадував один із дописувачів табірною часопису, “замість солодкої куті, замість різних святочних приправ перед кожним лежали звичайна пайка хліба й зупа. Мав також кожний яблука й сигарети – гостинець від комендатури. Після вечері дехто з полонених почав співати колядки, славити Різдво Христове й спішити на ялинку в Народний Дім” [28]. Свято зібрало 2000 полонених і розпочалося промовою поета Богдана Лепкого. Музично-співочою і драматичною секціями була підготовлена велика святкова програма, яка включала народну музику, співи святочних пісень, виставу табірної театру “Суєта” І. Тобілевича (Карпенка-Карого). На святкуванні Різдва Христового були присутні німецькі офіцери комендатури. Окремо встановлено ялинку і для хворих у шпиталі, який відвідали німецькі офіцери на чолі з референтом табірної праці, капітаном Фогтом.

У Зальцведелі діяли курси кооперації (діловодство кредитних спілок) і малярства, які відвідували 60 чоловік. Активно працювала також агрономічна секція, згодом – Товариство “Хлібороб”, яке влаштувало виклади з різних сільськогосподарських галузей: садівництва, рільництва, добору насіння; а практичні заняття проводилися на спеціально відведеній комендатурою табору земельній ділянці. Заняття регулярно відвідувало 20–30 слухачів [29].

Слід зазначити, що німецька комендатура табору сприятливо ставилася до цього товариства, як і до інших. Для групи полонених нею влітку 1917 р. було зініційовано відвідання садового розсадника у м. Зальцведель, молокопереробного комплексу, а у вересні трьох полонених відряджено у Дрезден на оглядини нової птахоферми [30].

“Подільське видавничо-просвітнє товариство” (засноване 10 липня 1917 р.), окрім проведення національно-культурної роботи, одночасно збило до кінця 1917 р. кошти на суму 724 марок для майбутніх цілей в Україні. У Зальцведельському таборі також засновано загальноукраїнські фундації: “Фонд Народної Оборони”, “Фонд волинських шкіл”, “Фонд українського шкільництва”, “Український Боевий фонд”, на які складали пожертвування полонені. До каси Комісії по спорудженню пам’ятника померлим полоненим надійшло 1706,8 марок (з них пожертвували самі полонені – 460,03 марки), Драматично-музичне товариство – 24,25, робітничі команди – 32,50, а кооперативна чайня – 190,07 марок. Найбільшу суму внесла комендатура табору – 1000 марок [31]. Полонені збирали кошти, влаштовуючи народні свята, присвячені різним подіям, або окремим установам. Наприклад, до “Дня волинських шкіл” на початку липня 1917 р. Драматично-музичне товариство ім. М. Лисенка дало концерт, а виручені від продажу квитків кошти (152,35 марок) разом із приватними пожертвами (6,40 марок) передало на розвиток українського шкільництва на Волині [32].

Як бачимо, діяльність військовиків-скитальців у Німеччині значною мірою спричинилася до заснування табірних установ, через які полонені покращували своє фінансове становище, мали змогу набути певних фахових знань, допомогти іншим громадськими інституціям у національно-визвольній роботі. Потрапивши у полон, тобто у чуже середовище, люди були змучені фізично і

морально, навіть український табір став для них синонімом каторги. Адже у таборах вони нерідко ставали жертвами різноманітних політичних спекуляцій. Для виходу і покращання свого становища полонені творили кооперативні товариства, доходи від діяльності яких покращували морально-психологічний стан скитальців, їх матеріально-побутове становище. А загалом додавали оптимізму в боротьбі за державну незалежність і соборність України.

1. *Розсвіт*. – 1916. – 3 берез. 2. Терлецький О. *Історія української громади в Раїтаті 1915–1918*. – Київ–Лейпциг, 1918. – С. 122–123. 3. *Там само*. – С. 222. 4. *Там само*. – С. 373. 5. Срібняк І. *Полонені українці...* – С. 82. 6. *Розсвіт*. – 1917. – 17 лют. 7. Степовик Д. *Скульптор Михайло Паращук: життя і творчість*. – Едмонтон–Торонто. – К., 1994. – С. 66. 8. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОУ)*. – Ф. 4404, оп. 1, спр. 74, арк. 30. 9. Терлецький О. *Назв. праця*. – С. 316–317. 10. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4382, оп. 1, спр. 35, арк. 47. 11. Карманський П. *Шляхом визвольної боротьби (Спомини) // Визвольний шлях*. – Лондон–Київ, 2005. – Кн. 8. – С. 96. 12. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4382, оп. 1, спр. 1, арк. 55. 13. Срібняк І. *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*. – К., 1999. – С. 101. 14. *Вістник політики*. – 1918. – № 8. – С. 118–119. 15. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4382, оп. 1, спр. 1, арк. 61. 16. *Вістник політики*. – 1918. – № 8. – С. 118. 17. *Там само*. 18. *Діяльність товариства “Сільський Господар” у таборі полонених українців у Вецлярі // Громадська Думка*. – 1917. – 27 січ. 19. *Громадська Думка*. – 1917. – 1 листоп. 20. *Вільне Слово*. – 1917. – 20 січ. 21. *Там само*. – 3 квіт. 22. *Там само*. – 7 лют. 23. *Вістник*. – 1916. – № 58. – С. 645. 24. *Вільне Слово*. – 1917. – 14 лют. 25. *Там само*. – 6 жовт.; 14 лют. 26. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4418, оп. 1, спр. 142, арк. 1. 27. *Вільне Слово*. – 1917. – 17 січ.; 26 трав.; 30 трав.; 9 черв.; 16 черв.; 14 лип. 28. *Там само*. – 13 січ. 29. *Там само*. – 25 серп. 30. *Там само*. – 25 лип.; 1 серп.; 5 верес. 31. *Там само*. – 10 лют.; 10 берез.; 7 квіт. 32. *Там само*. – 18 лип.

УДК 355.5: 947.7

Л.П. Кривизюк

Львівський військовий орден Червоної Зірки інститут
ім. гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИШКІЛЬНОЇ ТА ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКАХ У ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ

© Кривизюк Л.П., 2006

Розглядається становлення системи військового вишколу та виховання в українській Армії в період Гетьманату. Основну увагу приділено роботі вищих державних і військових структур з налагодження формування національних військових кадрів та їх ідейно-патріотичного виховання, створення системи військової освіти.

This article discusses the problems and issues faced by the Ukraine, during the Hetman period, in establishing a system of military education and training in order to create a standing army. It focuses on the work of the relevant military and governmental authorities at the time in creating a national military establishment and its patriotic formation in the context of building up a system of military education.

Наступним, якісно новим етапом у становленні вишкільно-виховної системи стала діяльність Гетьмана Павла Скоропадського, який прийшов до керівництва країною внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р. і усунення Центральної Ради від влади.

Військове будівництво Української держави П. Скоропадського мало багато особливостей. По-перше, його значно ускладнювала німецько-австрійська військова присутність. На підставі Берестейського мирного договору УНР з країнами Четвірного союзу на територію УНР було перекинуто 450-тисячну німецько-австрійську армію. По-друге, військове будівництво очолив